

RAZVOJ DOKTRINE MEĐUNARODNOG JAVNOG
PRAVA U JUGOSLAVIJI
(nastavak iz prethodnog broja Zbornika)

2. *Odnos unutrašnjeg i međunarodnog prava*

Staro pitanje na koje se odgovor traži gotovo od nastanka međunarodnog prava o odnosu ove pravne discipline i unutrašnjeg pravnog poretku pojedinih zemalja, predstavlja jedno od ključnih pitanja stvarnog važenja normi međunarodnog prava. Doktrina mu je zbog toga uvek posvećivala dužnu pažnju, a ni jugoslovenski internacionalisti nisu ga mogli zaobići. Kao i u doktrini ostalih zemalja, iskristalisala su se dva shvatanja: dualistička i monistička teorija o odnosu unutrašnjeg i međunarodnog prava. Suština njihova, kao što je poznato, svodi se, pojednostavljeni govoreći, na tvrdnju da su, u skladu s prvom od pomenutih teorija, unutrašnje i međunarodno pravo dve odvojene celine pravnih propisa ili, prihvatajući drugu, deo jedinstvenog sistema pri čemu se u slučaju monističke teorije javlja problem primata državnog ili međunarodnog prava. Predstavnici dualističke doktrine — Bartoš,⁸⁶ Andrassy⁸⁷ i drugi — obrazlažući svoja opredeljenja polaze od zajedničke pretpostavke — međunarodne stvarnosti, a ona, naglašavaju ovi pisci, ne govori u prilog monističkog shvatanja: u unutrašnjem pravnom poretku organi i pojedinci vezani su unutrašnjim pravnim propisima bez obzira što ti propisi nisu u skladu s međunarodnim pravom.⁸⁸

U drugu grupu pisaca spadaju pristalice monističke doktrine, u okviru koje jugoslovenski pisci zastupaju teoriju primata međunarodnog prava nad unutrašnjim. Ovakvo stanovište obrazlaže se ustavnim odredbama pojedinih zemalja,⁸⁹ kao i obaveznim dejstvom međunarodnog ugovora bez obzira na njegovu suprotnost sa unutrašnjim pravom.⁹⁰

Treća grupa pisaca ne prihvata ni dualističku ni monističku doktrinu. Razlozi za ovakav stav nalaze se u nedostacima jednog i drugog shvatanja, ali i u savremenoj međunarodnoj praksi.⁹¹ Osnovni razlog protiv dualizma otkriva se primenom na međunarodne odnose osnovnog marksističkog stava o odnosu društvene osnove i nadgradnje. U skladu

⁸⁶ M. Bartoš: Međunarodno javno pravo, Beograd 1951, str. 25—27.

⁸⁷ J. Andrassy: Međunarodno pravo, Zagreb 1976, str. 6.

⁸⁸ Ibid, str. 5.

⁸⁹ B. Janković: Međunarodno javno pravo, str. 11—12.

⁹⁰ P. Mangovski: Međunarodno javno pravo, Skopje 1975, str. 15.

⁹¹ A. Magarašević: Osnovi Međunarodnog javnog prava, str. 67—68.

š ovim stanovištem pravni poredak predstavlja nadgradnju nad ekonomskom osnovom društva; a pošto ekonomsku osnovu međunarodnog prava čini ne neka izolovana svetska privreda nego nacionalne privrede povezane u celinu, to znači da se međunarodno i unutrašnje pravo pojavljuju kao delovi jedne jedinstvene nadgradnje, povezane do onog stepena do koga je dostigla povezanost nacionalnih ekonomija u jedinstvenu svetsku privredu. Ali, s druge strane, države ne mogu odbacivati primenu pravila međunarodnog prava pravdajući postupke unutrašnjim propisima, što znači da se ne može prihvati ni teorija primata unutrašnjeg prava nad međunarodnim, ali ni međunarodnog nad unutrašnjim pošto bi to zahtevalo celovit sistem sankcija. S obzirom da taj sistem još uvek ne postoji, može se reći da se primat međunarodnog prava iskazuje samo u izvesnim oblastima kao što su one regulisane legislativnim ugovorima, npr. nternacionalnim principima i dr.⁹² Zbog svega toga, reč je, smatraju ovi pisci, o jednoj fazi »promena i dubokog uzajamnog uticaja međunarodnog i unutrašnjeg poretku, u kojoj sve više preovladava tendencija o primatu međunarodnog prava«.⁹³

Jugoslovenski ustavni sistem o odnosu unutrašnjeg i međunarodnog prava naišao je, takođe, na pažnju jugoslovenskih pravnika. Analiza različitih odredaba Ustava SFRJ usvojenog 1974. godine, osobito onih o ratifikaciji međunarodnih ugovora i značaju međunarodnog prava za unutrašnji poredak, odvela je pisce do zaključka u skladu s kojim se u Jugoslaviji priznaje monistička doktrina uz primat međunarodnog prava. Član 210 Ustava tumači se pri tome kao dokaz o prihvatanju metoda self-executing akata prilikom internacionalizacije jugoslovenskog prava.⁹⁴

3. Subjekti međunarodnog javnog prava

Pitanje subjekata Međunarodnog javnog prava uvek je izazivalo duge i široke rasprave. Pristalice klasičnog shvatanja videle su u državi jedinog međunarodnog subjekta, a oni sa više razumevanja za savremene međunarodne odnose i stvarnost međunarodnog života dodavali su državama i međunarodne organizacije. Sve veći značaj prava čoveka i njihove međunarodne zaštite, kao i uloga pojedinaca u međunarodnim aktivnostima uticali su i na prihvatanje međunarodnog subjektiviteta pojedinca. U radovima internacionalista objavljenim posle drugog svetskog rata mogla su se naći shvatanja o državama i međunarodnim organizacijama kao subjektima međunarodnog prava, ređe o državi kao isključivom subjektu. Najsporniji je, međutim, bio subjektivitet pojedinaca pa su se u vezi sa njim u literaturi javile sledeće teorije: negatorska, afirmativna, kompromisna, teorija sui generis i individualistička.

Pristalice prve teorije odriču subjektivitet pojedinca, dok zastupnici druge tvrde suprotno. Srednje rešenje prema kome čovek nije objekt međunarodnopravnog regulisanja, ali ni subjekt međunarodnog

⁹² S. Avramov: Međunarodno javno pravo, Beograd 1978, str. 26.

⁹³ Ibid, str. 27.

⁹⁴ S. Milenković: Jugoslavija i sprovođenje u život međunarodnih ugovora o pravima čoveka, Anal Pravnog fakulteta u Beogradu 1979, br. 5—6, str. 473—474.

prava, nalazimo u radovima pripadnika kompromisne teorije, dok je osnovna osobenost teorije sui generis priznanje pomenutog subjektiviteta, ali subjektiviteta određene vrste (Ferdrosova koncepcija o pojedincu kao pasivnom subjektu ili Guggenheimova o posrednom subjektivitetu). U radovima individualistički nastrojenih pisaca nalazimo, najzad, misao o čoveku kao jedinom i isključivom subjektu međunarodnog prava: država je u toj koncepciji samo fikcija i personifikacija, a pojedinac jedina izvesnost na koju se pravne norme mogu odnositi.⁹⁵

U jugoslovenskoj posleratnoj doktrini nailazimo takođe na slična stanovišta. Međutim, za razliku od pojedinih internacionalista u Sovjetskom Savezu i nekim drugim istočnoevropskim socijalističkim zemljama, u njoj se ne može naći shvatanje o državama kao jedinim subjektima međunarodnog prava. Čak i kad se izraz međudržavno pravo smatrao opravdanijim od međunarodnog, međunarodne organizacije priznавane su, uz države, međunarodnim subjektima. Na različite stavove nailazio je, međutim, međunarodni subjektivitet čoveka: pobrojane teorijske koncepcije, osim individualističke, mogu se naći u jugoslovenskoj doktrini. Dokazi u prilog negatorskoj koncepciji pronađeni su u nepotrebnosti i neopravdanosti priznanja toga subjektiviteta.⁹⁶ Mnogi se, međutim, nisu slagali sa ovakvim zaključkom. Isticali su parničnu sposobnost pojedinca i na osnovu toga zaključivali da u vezi sa subjektivitetom fizičkih lica postoji nov pravac u međunarodnom poretku; tome su, ipak, dodavali da je reč samo o izuzecima na osnovu kojih se, ne može izvući pozitivan zaključak o pojedincu kao subjektu međunarodnog prava.⁹⁷

Ima i pisaca koji smatraju da fizička lica ne poseduju positio in judicio standi na međunarodnom planu pošto im pravo neposrednog pristupanja međunarodnim sudskim organima nije opšte priznato.⁹⁸ Ta i druge analize vode ih zbog toga tvrdnji da u savremenoj međunarodnoj zajednici postaje samo određena obeležja toga subjektiviteta.⁹⁹

Za razliku od pomenutih pisaca, Andrassy je bliži priznanju subjektiviteta čoveka. On iznosi da još uvek nema dovoljno jakih i dosledno sprovedenih činjenica na osnovu kojih bi se bezuslovno moglo tvrditi da je čovek subjekt međunarodnog prava, ali, dodaje da »učenje o pojedincu kao subjektu međunarodnog prava dobiva sve više novih i jačih argumenata«.¹⁰⁰ Sličan stav iznosi i Peleš.¹⁰¹

⁹⁵ Podrobno o subjektivitetu pojedinca u međunarodnom pravu — S. Milenković: Analiza savremenih teorijskih koncepcija o subjektivitetu pojedinca u međunarodnom pravu, Pravni život 1968, br. 6, str. 37—51; S. Milenković: Zaštita prava čoveka i subjektivitet pojedinca u svetu međunarodne teorije i prakse, Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu za 1968, str. 175—190.

⁹⁶ J. Andrassy: Međunarodno pravo, Zagreb 1949, str. 36.

⁹⁷ S. Avramov: Međunarodno javno pravo, Beograd 1978., str. 228.

⁹⁸ A. Magarašević: Nove tendencije u razvoju međunarodnog subjektiviteta i međunarodna odgovornost, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 1958, str. 40.

⁹⁹ Ibid, str. 46.

¹⁰⁰ J. Andrassy: Međunarodno pravo, Zagreb 1976, str. 56.

¹⁰¹ A. Peleš: Međunarodnopravni subjekt, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu 1965, str. 95.

Podstačnuti analizom sovjetske doktrine međunarodnog prava, ali i stavovima velike većine pisaca istočnoevropskih socijalističkih zemalja,¹⁰² pojedini internacionalisti poistovećuju negatorsku koncepciju o međunarodnom subjektivitetu pojedinca sa socijalističkom doktrinom međunarodnog prava, dok neki drugi priznanje ovoga subjektiviteta vezuju za buržoaska shvatanja. Navedena uopštavanja ne treba, međutim, prihvatići. Stavovi jugoslovenskih pisaca o tome rečito svedoče. Zadržimo se najpre na prvom zaključku u skladu s kojim se socijalističkoj doktrini pripisuje negiranje međunarodnog subjektiviteta čoveka. Ovakav stav je netačan zbog toga što se pored još nekih pisaca iz istočnoevropskih socijalističkih zemalja i izvesni jugoslovenski internacionalisti zalažu za međunarodnopravni subjektivitet fizičkih lica. Pri tome pojedini od njih uz taj subjektivitet stavljuju i određeni pridev kako bi ga podrobniye objasnili. Drugi, pak, ne predviđaju bilo kakva ograničenja; oni čoveka, uz države i međunarodne organizacije, smatraju potpunim subjektom međunarodnog prava. Prva grupa gledišta mogla bi biti svrstana i u kompromisnu teoriju, pošto se fizičkom licu ne priznaje potpuni subjektivitet nego samo refleksni, potencijalni. Smisao prvog od pomenutih atributa nalazi se u činjenici da fizičkim licima prava ne pripadaju neposredno nego se on koristi objektivno postojećim pravnim poretkom koji države stvaraju svojom saglasnošću volja;¹⁰³ smisao drugoga je u nedostatku delotvornog postupka za ostvarenje prava pojedinaca na univerzalnom planu.¹⁰⁴

Pomenuli smo takođe i pisce u čijim radovima nalazimo potpuno priznanje subjektiviteta pojedinca. Da bismo osnažili našu tvrdnju ovoga puta zadržavamo se samo na radovima profesora Branimira Jankovića i Milana Markovića. Prvi od pomenutih pisaca piše: »Bez obzira ... na interno sankcionisanje, savremeno međunarodno pravo priznaje pojedinca subjektivitet, bez obzira na (za sada još nepotpun) obim njegovih prava i dužnosti i odsustvo efikasnog mehanizma kojim bi bila zagaran-tovana njihova primena«.¹⁰⁵ Drugi, pak, ispituje savremenu praksu obezbedenja prava pojedinaca i utvrđuje da je »čovek ušao u red osveštanih subjekata koje su do sada predstavljale samo države, a odskora i međunarodne organizacije«.¹⁰⁶

Kao što ne može biti prihvaćeno stanovište o kome je do sada bilo reči isto tako treba odbaciti i stavove pisaca u čijoj je suštini prisivanje buržoaskih obeležja gledištima o subjektivitetu pojedinca. Iz prethodnih izlaganja jasno se može zaključiti da pristalice afirmativne teorije nalazimo i u socijalističkoj doktrini, kao što negatorske koncepcije zastupaju mnogi pisci na Zapadu. Ukoliko se pak misli na individualističku koncepciju u skladu s kojom se pojedinac smatra jedinim

¹⁰² Podrobno o subjektivitetu pojedinca u socijalističkoj doktrini međunarodnog prava v. S. Milenković: Socijalistička doktrina i subjektivitet pojedinca u međunarodnom pravu, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu 1977, str. 207—223.

¹⁰³ M. Bartoš: Međunarodno javno pravo, t. I, str. 374.

¹⁰⁴ S. Milenković: Analiza savremeneih teorijskih koncepcija o subjektivitetu pojedinca u međunarodnom pravu, str. 51.

¹⁰⁵ B. Janković: Međunarodno javno pravo, str. 192.

¹⁰⁶ M. Marković: Strukturalne promene u shvatanju međunarodnog prava posebno u vezi sa položajem pojedinca, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu 1972, br. 1—2, str. 205.

ciljem svakog pravnog poretka, pa tako i međunarodnog, treba naglasiti da ovu koncepciju odbacuje jugoslovenska doktrina. Neka piscu ovih redova bude dopušteno da ovu tvrdnju potkrepi kratkim navodom iz jednog od svojih radova: »Ovakve ideje... nose u današnjim uslovima... obeležja idealizacije stvarnosti i svoju suštinu pokušavaju da nađu van realnosti današnjeg sveta. Očit primer je proglašavanje država za pravnu fikciju i pored toga što je država, i u današnjim uslovima razvoja međunarodnog prava *conditio sine qua non* pošto nadnacionalni karakter međunarodne zajednice još uvek predstavlja stvar budućnosti«.¹⁰⁷

Treba ukazati i na pisce koji razmatraju ponaosob pitanje mogućih međunarodnopravnih subjekata. Izvršenom analizom elemenata toga subjektiviteta, oni dolaze do konačnog stava o tome da li manjine, ustanici i zaraćene strane, papa i Vatikan jesu ili nisu subjekti u međunarodnom pravu. Na osnovu izvršenih ispitivanja utvrđuju da kao i pojedinac i manjine raspolažu samo refleksnim subjektivitetom, dok se u pogledu ustanika ovo svojstvo takođe ne može u potpunosti poricati. Vatikanu se, međutim, priznaje potpuni međunarodnopravni subjektivitet, dok se katoličkoj crkvi odriče.¹⁰⁸

4. Izvori Međunarodnog javnog prava

Kao i pisci ostalih zemalja, jugoslovenski internacionalisti dele izvore međunarodnog prava na materijalne i formalne. Materijalni predstavljaju, prema njima, društvenu snagu koja stvara pravna pravila, dok su formalni oblici u kojima se ti izvori javljaju. Pojedini pisci prve od pomenutih izvora poistovjećuju sa osnovom celokupnog pravnog poretka i dovode ih u vezu sa filozofskim pravcima¹⁰⁹ iz čega izvlače zaključak prema kome to nije problem međunarodnog prava nego opšte teorije prava.¹¹⁰ Veći broj pisaca podrobnije se, međutim, zadržava na objašnjenju materijalnih izvora i iznosi svoje shvatanje o njima. Bartoš izvore traži u snazi međunarodne ravnoteže pod kojom podrazumeva »u svakom posebnom momentu i u svakom posebnom odnosu... celokupni proces... međunarodnog opštenja sa svim protivtežnjama i sa verovatnim zaključkom o posledicama upotrebe prinude«,¹¹¹ Janković ih pak nalazi u opštem interesu koji je, prema njegovom shvatanju »rezultanta postignutih progresivnih napora na polju svetskih, društvenih stremljenja«.¹¹²

Analiza formalnih izvora u jugoslovenskoj posleratnoj doktrini međunarodnog prava ukazuje na poštovanje sadržine člana 38 Statuta Međunarodnog suda pravde. Iako se u stranoj literaturi često mogu naći

¹⁰⁷ S. Milenković: Analiza savremenih teorijskih koncepcija o subjektivitetu pojedinca u međunarodnom pravu, str. 50.

¹⁰⁸ M. Bartoš: Međunarodno javno pravo, t. I, str. 422 i d.

¹⁰⁹ S. Avramov: Međunarodno javno pravo, Beograd 1978, str. 32.

¹¹⁰ J. Andrassy: Međunarodno pravo, Zagreb 1976, str. 14.

¹¹¹ M. Bartoš: Međunarodno javno pravo, t. I, str. 87.

¹¹² B. Janković: Međunarodno javno pravo, str. 14.

zahtevi za revizijom ovoga člana proširenjem liste izvora u njemu navedenih ili izbacivanjem pojedinih formalnih izvora (opštih pravnih načela koja priznaju prosvećeni narodi, na primer),¹¹³ jugoslovenski pisci prihvataju sve izvore sadržane u članu 38¹¹⁴: međunarodni ugovor, međunarodni običaj, opšta pravna načela koja priznaju prosvećeni narodi, sudsku praksu i doktrinu, suđenje ex aequo et bono. Pri tome se razmatranje ponekad svodi samo na pomenute izvore¹¹⁵ mada se češće lista proširuje i drugim formalnim izvorima: odlukama međunarodnih organizacija,¹¹⁶ odlukama Generalne skupštine,¹¹⁷ jednostranim i više stranim deklaracijama,¹¹⁸ fikcijama¹¹⁹ i dr.

Iako formalno ne zahtevaju reviziju člana 38, jugoslovenski internacionalisti često ne poštuju redosled formalnih izvora iz pomenutog člana. Andrassy, recimo, najpre navodi međunarodni običaj, pa tek onda međunarodni ugovor i ostale izvore; u vezi sa opštim pravnim načelima koja priznaju prosvećeni narodi takođe ne postoji saglasnost: nasuprot onima koji poštuju slovo člana 38 i ovaj izvor svrstavaju u grupu glavnih formalnih izvora,¹²⁰ pojedini pisci smatraju ih značajnijim od ostalih¹²¹ dok im drugi pripisuju obeležja dopunskih izvora što, prema njihovom mišljenju, znači da ih treba primenjivati samo u slučaju nedostatka međunarodnog ugovora i međunarodnog običaja.¹²²

Razmatrajući međunarodni ugovor većina pisaca zadržava se na njihovoj podeli prema dejstvu pravnih normi i zaključuje da su i legislativni i kontraktualni ugovori izvor međunarodnog prava.¹²³ Tom prilikom ističu, međutim, veći značaj legislativnih ugovora za međunarodno pravo.¹²⁴ No, ima i pisaca koji smatraju da mnogi ugovori ne predstavljaju međunarodnopravni izvor. Prema njihovom mišljenju, trgovinski ugovori ne zadiru u interes međunarodne zajednice pa kao takvi i nisu od značaja za međunarodno pravo.¹²⁵

¹¹³ H. Kelsen: *Principles of International Law*, New York 1952, p. 394; P. Guggenheim: *Traité de droit international public*, t. I, Genève 1953, pp. 152—153; Međunarodno pravo, Moskva 1947, str. 26—27; Međunarodno pravo, Moskva 1957, str. 8; Kurs Međunarodnog prava, Moskva 1966, str. 40 id; Međunarodno pravo, Moskva 1979, str. 48 id; V. I. Lisovski: Međunarodno pravo, Moskva 1970, str. 8; Kurs Međunarodnog prava, t. I, Moskva 1967, str. 167 id.

¹¹⁴ O hijerarhiji izvora Međunarodnog javnog prava v. M. Kreća: *Quelques observations sur le problème de la hiérarchie des règles de Droit dans le Droit international positif*, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 1980, No 1, pp. 71—84.

¹¹⁵ J. Andrassy: Međunarodno pravo, Zagreb 1976, str. 13 id.

¹¹⁶ A. Magarašević: Osnovi Međunarodnog javnog prava, str. 94 id.

¹¹⁷ B. Janković: Međunarodno javno pravo, str. 18—19.

¹¹⁸ Ibid, str. 18.

¹¹⁹ Ibid, str. 18.

¹²⁰ J. Andrassy: Međunarodno pravo, Zagreb 1976, str. 20.

¹²¹ M. Marković: Međunarodna krivična dela i ustanova zastarelosti, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 1965, br. 2—3, str. 362.

¹²² Opšta pravna načela kao izvori međunarodnog prava, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 1959, br. 3, str. 394.

¹²³ J. Andrassy: Međunarodno pravo, Zagreb 1976, str. 18; S. Avramov: Međunarodno javno pravo, Beograd 1978, str. 37, 38.

¹²⁴ M. Bartoš: Međunarodno javno pravo, t. I, str. 90.

¹²⁵ B. Janković: Međunarodno javno pravo, str. 15.

Što se tiče međunarodnih običaja, jugoslovenski internacionalisti ne prihvataju shvatanje Kelsen-a,¹²⁶ Guggenheim-a¹²⁷ i njihovih istomišljnika o potrebi postojanja samo materijalnog elementa za ustanovljavanje međunarodnih običajnih pravila. Opšte je prihvaćeno stanovište da pored materijalnog mora postojati i subjektivni činilac (*opinio juris sive necessitatis*). Pomenuta saglasnost ne znači i jednoobraznost uslova koje moraju da ispune i jedan i drugi elemenat. Za nastanak običajnopravnih pravila, kao što je poznato, potreban je protek određenog vremena. Da li običaj treba da bude primenjivan od pamтивека, kako smatraju izvesni pisci i sudije Međunarodnog suda pravde, ili je dovoljan i kraći vremenski period kako tvrdi Međunarodni sud pravde u presudi u sporu o epikontinentalnom pojasu u Severnom moru? Da li se uz to može govoriti o partikularnom, regionalnom, lokalnom običaju?

Bartoš smatra da je za nastanak međunarodnog običaja potreban duži vremenski period,¹²⁸ Magarašević i Avramov traže dugotrajno i učestano ponavljanje,¹²⁹ dok Andrassy zauzima stav da je dovoljan i jedan jedini precedens. Andrassy pri tome navodi rezoluciju br. 2749 (XXV) Generalne skupštine UN u kojoj su prostor morskog dna i podzemlje izvan granice sudbenosti obalnih država proglašeni opštom baštinom čovečanstva i u njoj nalazi primer za stvaranje običajnog prava na osnovu pravnog uverenja koje nije praćeno nekim pozitivnim delovanjem, nego jedino uzdržavanjem od posezanja države u taj prostor. Pomenuti pisac iz ovog primera čak izvlači zaključak o stvaranju običajnog prava bez precedenata.¹³⁰

Jugoslovenski pisci su takođe saglasni da pored opšteg običajnog prava postoji partikularni, regionalni i lokalni običaj. Degan pri tome tvrdi da je partikularni običaj u mnogim vidovima različit od opšteg što se ogleda, između ostalog, i u tome da je ovaj običaj zaista *pactum tacitum*. Isti pisac takođe ukazuje na mogućnost zloupotreba u nametaju jednostranih obaveza slabijoj strani putem partikularnog običaja što ne ide u prilog suverenoj jednakosti država.¹³¹ Andrassy i Avramov slažu se sa postojanjem regionalnog običajnog prava koje vezuje samo zemlje geografski povezane (diplomatski azil, recimo, u državama Latinske Amerike), a ne isključuju ni postojanje lokalnih običajnih pravila koja obavezuju samo dve zemlje.¹³²

Žive rasprave u jugoslovenskoj međunarodnopravnoj doktrini izazvalo je pitanje osnova obaveznosti običajnog prava. Tunkinova teorija pristanka nije prihvaćena, ali su zato teorija *tacitus consensus-a* i

¹²⁶ H. Kelsen: *Principles of International Law*, New York 1952, p. 307.

¹²⁷ P. Guggenheim: *Les deux éléments de la coutume en Droit international, Etudes en l'honneur de Georges Scelle*, t. I (La technique et les principes du droit public), Paris 1950, pp. 280 id.

¹²⁸ M. Bartoš: *Međunarodno javno pravo*, t. I, str. 95.

¹²⁹ S. Avramov: *Međunarodno javno pravo*, Beograd 1978, str. 39; A. Magarašević: *Osnovi Međunarodnog javnog prava*, str. 86.

¹³⁰ J. Andrassy: *Međunarodno pravo*, Zagreb 1976, str. 17.

¹³¹ V. Đ. Degan: *Opći i partikularni običaj u međunarodnom pravu*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu 1977, str. 85—86.

¹³² J. Andrassy: *Međunarodno pravo*, Zagreb 1976, str. 17; S. Avramov: *Međunarodno javno pravo*, Beograd 1978, str. 39.

njena kritika naišli na žive komentare. Iako se ponekad smatra da je Vattel-ova teorija prečutne saglasnosti danas izgubila pristalice, udžbenik S. Avramov svedoči da na jugoslovensku doktrinu ovakav zaključak ne moži biti primjenjen. Prof. Avramov ističe da je nastanak običajnih pravila zakonodavni proces, dakle konstitutivne, a ne deklarativne prirode i da su običajna pravila bilo ona nastala u prošlosti ili koja se danas obrazuju, ishod prečutne saglasnosti država, mada nam se ona u toku svog života pojavljuju kao tekovina civilizacije pri čemu je suvišno ukazivati na saglasnost kao osnov tih pravila.¹³³ Ovakvo stanovište nije, međutim, naišlo na šire prihvatanje mada se, kao što je istaknuto, ono vezuje za suštinu partikularnog običajnog prava. Kritika se pri tome temelji na sledećim razlozima. Najpre na članu 38 Statuta Međunarodnog suda pravde u kome se običaj kvalifikuje kao »dokaz opšte prakse priznate za pravo«. Zatim na savremenoj međunarodnoj praksi u kojoj se za optužbu protiv neke države zbog kršenja određenog međunarodnog običaja ne traži da je ista država pre toga prečutno u praksi poštovala takva pravila¹³⁴ ili da je neka od parničnih stranaka uopšte za sebe prihvatile obaveznost nekog pravila običajnog međunarodnog prava.¹³⁵ Ističu se najzad i razlozi celishodnosti: prihvatanjem teorije tacitus consensus-a praktično ne bi bilo moguće postojanje nekog opštег međunarodnog prava obaveznog za sve države i druge subjekte u svetu pošto se čak i za najtemeljnija pravna pravila, poput onoga o zabrani agresivnog rata, ne bi mogao dokazati tacitus consensus.¹³⁶

Pored pomenutih izvora s nespornom pravnom snagom, postoji i niz pravila međunarodnog prava s neizvesnom pravnom obaveznošću. Stavovi pisaca o njima gotovo su potpuno suprotni. Veliki broj pisaca svrstava odluke međunarodnih organizacija — preporuke, deklaracije, rezolucije, odluke, rešenja itd. — u obavezne međunarodne propise koje države moraju poštovati, dok druga, takođe mnogobrojna grupa pisaca, sadržinu ovih akata smatra političkim izvorima pravila za međunarodne opštenje — njihovo poštovanje je preporučljivo, ali ne i obavezno. Pomenuto razilaženje u gledištima nalazimo i u jugoslovenskoj nauci međunarodnog prava. Teško je, međutim, svu složenost različitih gledišta o pravnoj prirodi odluka međunarodnih organizacija izložiti u radu ovoga obima i namene pošto svaki pokušaj njihovog razvrstavanja predstavlja već očigledno osiromašenje iznijansiranosti pojedinih stanovišta. Pokušaćemo, ipak, da ukažemo na najznačajnije stavove jugoslovenskih pisaca u ovoj oblasti.

Prilikom obrazlaganja pravne prirode akata međunarodnih organizacija, izvesni internacionalisti zadržavaju se na analizi jednostranih akata ovih organizacija polazeći od shvatanja da je njihova ugovorna delatnost kao svojstvo međunarodnog subjektiviteta već obuhvaćena međunarodnim ugovornim pravom. Za njih postoje dve vrste jednostranih akata: pojedinačni i opšti. Pojedinačnim se najčešće konkretizuju i sprovode u život pojedine odredbe ugovora o osnivanju organizacija i

¹³³ S. Avramov: Međunarodno javno pravo, Beograd 1978, str. 41.

¹³⁴ M. Bartoš: Međunarodno javno pravo, t. I, str. 95—96.

¹³⁵ J. Andrassy: Međunarodno pravo, Zagreb 1976, str. 16; V. Đ. Degan: Opći i partikularni običaj u međunarodnom pravu, str. 68.

¹³⁶ V. Đ. Degan: Opći i partikularni običaj u međunarodnom pravu, str. 68.

njihova vrednost zavisi od obima prava i obaveza koje su države prenеле na međunarodne organizacije. Slična uopštavanja necelishodna su, smatraju isti pisci, kad je reč o opštim aktima. Pravna vrednost akata koje usvajaju u funkciji je strukture tih organizacija tako da svaki slučaj treba ceniti ponaosob.¹³⁷

Druga grupa pisaca sve akte međunarodnih organizacija razvrstava u dve grupe: one sa obaveznom pravnom snagom i s moralno-političkim dejstvom. Pri tome se utvrđuje da u većini međunarodnih organizacija odluke usvojene čak i dvotrećinskom većinom imaju obeležja preporuka, ali se čini i napor za podrobnim nabranjem odluka koje obavezuju članice. Obavezost, prema njima, imaju sledeće odluke: doношење poslovnika raznih organa i komisija; odobrenje redovnog budžeta koje uključuje obavezu država članica da plate doprinos za redovan budžet organizacije, bez obzira na to da li su glasale za ili protiv budžeta; svi normativni akti kojima se osnivaju posebna tela i pomoćni organi međunarodne organizacije; ugovori koje zaključu nadležni organi međunarodne organizacije u njeno ime; propisi koji se tiču pravnog položaja, prava i dužnosti službenika međunarodnih organizacija. Legislativno obeležje imaju i one odluke međunarodnih organizacija koje su države članice dužne da sprovedu.¹³⁸

Slična je situacija i sa odlukama Generalne skupštine Ujedinjenih nacija. Ali, pošto je reč o delatnosti samo jednoga organa, to je klasifikacija akata nešto jednostavnija. Iz radova jugoslovenskih internacionalista može se zaključiti da postoje tri vrste odluka Generalne skupštine s obzirom na njihovu pravnu vrednost. U prvoj su grupi akti s obaveznom pravnom snagom. Među njima pominjemo one o organizacionom uređenju Ujedinjenih nacija¹³⁹ i unutrašnjem životu Organizacije.¹⁴⁰ Obavezno dejstvo imaju i rezolucije u odnosu na organe nad kojima Generalna skupština vrši nadzornu vlast (rezolucije Generalne skupštine upućene Ekonomskom i socijalnom savetu, Starateljskom savetu, generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija, ali ne i u odnosu prema Savetu bezbednosti i Međunarodnom sudu pravde).¹⁴¹ Ista tvrdnja važi i za rezolucije koje predstavljaju potvrdu u prečišćenom obliku izvesnih običajnih pravila, pa njihov pravni osnov može biti zasnovan i na običajnom pravu.¹⁴² Ukoliko je, pak, reč o aktima usvojenim radi daljeg razvoja međunarodnog prava, za njihovu obaveznost potreban je izričit pristank država članica.¹⁴³ Pravni domaćaj rezolucija Generalne skupštine nesporan je, prema shvatanju izvesnih pisaca, i u slučaju rezolucija do-

¹³⁷ S. Avramov: Međunarodno javno pravo, Beograd 1978, str. 47.

¹³⁸ V. Dimitrijević, O. Račić: Međunarodne organizacije, Beograd 1980, str. 140 id; A. Magarašević: Osnovi Međunarodnog javnog prava, str. 94—95.

¹³⁹ B. Janković: Međunarodno javno pravo, str. 18; A. Magarašević: Osnovi Međunarodnog javnog prava, str. 96.

¹⁴⁰ M. Bartoš: Odluke međunarodnih tela u sistemu pravnih izvora, Međunarodni problemi 1953, br. 4, str. 23.

¹⁴¹ A. Magarašević: Osnovi Međunarodnog javnog prava, str. 96.

¹⁴² D. Pindić: Priroda deklaracija Generalne skupštine UN i njihova uloga u razvoju međunarodnog prava, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 1974, br. 1—3, str. 228; S. Avramov: Međunarodno javno pravo, Beograd 1978, str. 47.

¹⁴³ S. Avramov: Međunarodno javno pravo, Beograd 1978, str. 47—48.

netih dvotrećinskom većinom pošto se one smatraju izrazom pravne svesti velike većine članica Ujedinjenih nacija.¹⁴⁴

Druga vrsta rezolucija Generalne skupštine ima samo moralno-političko dejstvo. One su, dakle, preporuke u punom smislu te reči. Posredi su rezolucije u kojima se uređuje državna i politička delatnost članica Ujedinjenih nacija van Organizacije (unapređenje saradnje na političkom polju; razvoj međunarodnog prava i njegova kodifikacija; unapređenje međunarodne saradnje u ekonomskoj oblasti; odluke koje se tiču odnosa Organizacije prema državama i odnosa država).¹⁴⁵ Pojedini pisci svim rezolucijama Generalne skupštine pridaju ovakva obeležja pozivajući se na načelo suverene jednakosti država i Ujedinjene nacije kao organizaciju bez nadnacionalnih obeležja.¹⁴⁶

Treća vrsta odluka Generalne skupštine ima samo izvesno pravno dejstvo. Rezolucije usvojene običnom većinom obavezuju, recimo, na njihovo razmatranje u dobroj veri,¹⁴⁷ dok one koje se kreću u granicama obaveznih načela iz Povelje UN imaju pravno dejstvo dopunskih izvora međunarodnog prava.¹⁴⁸

U pogledu deklaracija, kao posebne vrste rezolucija Generalne skupštine, takođe nema jednoobraznosti u pogledu pravne snage. Osnov njihove različitosti traži se u sadržini ovih akata: ne može se pripisati ista pravna vrednost, na primer, deklaraciji koja izražava postojeca načela međunarodnog prava, kao i onima od značaja za stvaranje novih međunarodnopravnih načela ili onima usvojenim radi razrade pojedinih odredaba Povelje UN. S druge strane, ni sve deklaracije u sebi ne sadrže samo jednu vrstu odredaba: u njima se prepliću elementi većine ili i svih pomenutih vrsta deklaracija. Zbog toga, jugoslovenski pisci češće razmatraju pravnu vrednost konkretnih deklaracija nego što pokušavaju da izvrše njihovu podrobniju klasifikaciju s obzirom na pravno dejstvo.

Različiti su razlozi na kojima se temelje zaključci o obaveznosti ovih akata. Pored sadržine, na opredeljenje pisaca utiču i sledeći momenti — deklaracije kao odraz pravnih shvatanja većine u Ujedinjenim nacijama, tj. pravnog shvatanja civilizovanih nacija,¹⁴⁹ međunarodnog običajnog prava¹⁵⁰; broj glasova dobijenih u Generalnoj skupštini¹⁵¹; činjenice što je država za nju glasala.¹⁵² Zasnivajući gledište na nekima od pobrojanih dokaza, pisci često dolaze do potpuno različitih zaključaka

¹⁴⁴ A. Magarašević: O pravnoj obaveznosti rezolucija Generalne skupštine UN, Međunarodni problemi 1957, br. 2, str. 88.

¹⁴⁵ M. Bartoš: Odluke međunarodnih tela u sistemu pravnih izvora, str. 23; B. Janković: Međunarodno javno pravo, str. 18.

¹⁴⁶ D. Pindić: O pravnoj obaveznosti rezolucija Generalne skupštine UN, Međunarodni problemi 1958, br. 3, str. 68 id.

¹⁴⁷ A. Magarašević: O pravnoj obaveznosti rezolucija Generalne skupštine UN, str. 88—89.

¹⁴⁸ B. Janković: Međunarodno javno pravo, str. 19.

¹⁴⁹ U vezi sa Sveopštom Deklaracijom o pravima čoveka to gledište iznosi M. Bartoš: Međunarodno javno pravo, t. I, str. 398.

¹⁵⁰ D. Pindić: Priroda deklaracija Generalne skupštine UN i njihova uloga u razvoju međunarodnog prava, str. 228.

¹⁵¹ Ibid, str. 212.

¹⁵² P. Mangovski: op. cit, str. 57.

o pravnoj vrednosti pojedinih deklaracija. Sveopšta Deklaracija o pravima čoveka očit je primer potpunog razilaženja u gledištima. Dok joj izvesni pisci odriču svaki pravni značaj,¹⁵³ drugi joj pripisuju obeležja akta u anglosaksonskoj teoriji poznatog pod nazivom »gide«,¹⁵⁴ dok joj treći priznaju »karakter međunarodno obaveznih propisa«.¹⁵⁵

5. Priznanje država i vlada

Tokom istorije priznanje jugoslovenskih država i vlada često je izazivalo probleme u međunarodnoj zajednici. Berlinski kongres 1878. godine i priznanje Srbije i Crne Gore na ovome skupu, kao i priznanje Narodnooslobodilačke vojske u drugom svetskom ratu, a takođe države i vlada tokom ovoga sukoba, predstavljali su primere na kojima se lepo mogao objasniti gotovo svaki oblik priznavanja država i vlada: od de jure i de facto, individualnog, kolektivnog i uslovnog priznanja država do priznanja revolucionarnih vlada u međunarodnom pravu Jugoslovenska doktrina svakako nije mogla ostati po strani od analitičkog sagedavanja ustanove priznanja. Polazeći od negativnog iskustva tokom XIX i XX veka, ali i sadašnjeg položaja Jugoslavije u međunarodnim odnosima, pisci su gotovo jednodušni u zastupanju deklarativne teorije o priznanju država,¹⁵⁶ kao i u prihvatanju isključivo bezuslovnog i de jure priznanja država.¹⁵⁷ Pri tome se, ipak, ne ustručavaju da prihvate tzv. razumne uslove koje jedna država može postaviti drugoj.¹⁵⁸ Prednost se takođe daje kolektivnom priznanju pošto se ono smatra objektivnim i lišenim ucena snažnijih članica međunarodne zajednice. U pogledu vrste kolektivnog priznanja u Ujedinjenim nacijama, pisci ističu tri načina: prijem u članstvo svetske organizacije, donošenje rezolucije (primer Izraela i Libije) i usvajanje punomoća.¹⁵⁹

Slična demokratska opredeljenja i stavovi bliski malim državama prožimaju i priznanje vlada. Nepriznavanje ustavnih vlada smatra se

¹⁵³ S. Avramov: Međunarodno javno pravo, Beograd 1978, str. 222.

¹⁵⁴ M. Marković: Vršenje opita nuklearnim oružjem i problem odgovornosti, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 1960, br. 1, str. 107; M. Radojković: Nuklearno oružje i međunarodno pravo, Arhiv za pravne i društvene nauke 1962, br. 1—2, str. 19; M. Bartoš: Međunarodno javno pravo, t. I, str. 398; V. Dimitrijević: Prava čoveka i Ujedinjene nacije, Međunarodni problemi 1965, br. 3, str. 63.

¹⁵⁵ M. Bartoš: Međunarodni seminar za humanitarno pravo, Međunarodna politika 1963, br. 324, str. 10; M. Milojević: Sveopšta Deklaracija o ljudskim pravima i njen pravni značaj, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 1965, br. 2—3, str. 222.

¹⁵⁶ B. Janković: Međunarodno javno pravo, str. 88; B. Jovanović: Priznanje država — savremene tendencije razvoja, u knjizi Nove tendencije u razvoju međunarodnog prava, Beograd 1961, str. 93 id; J. Andrassy: Međunarodno pravo, Zagreb 1976, str. 68; A. Magarašević: Osnovi Međunarodnog javnog prava, str. 103; S. Avramov: Međunarodno javno pravo, Beograd 1978, str. 59.

¹⁵⁷ M. Bartoš: Međunarodno javno pravo, t. I, str. 91—92, 201; B. Janković: Međunarodno javno pravo, str. 90—91; J. Andrassy: Međunarodno pravo, Zagreb 1976, str. 67.

¹⁵⁸ B. Janković: Međunarodno javno pravo, str. 91—92.

¹⁵⁹ Ibid, str. 93—94.

pravno nedopustivim aktom — mešanjem u unutrašnje poslove država¹⁶⁰ i odricanjem od prava na samoopredeljenje.¹⁶¹ Što se tiče revolucionarnih vlada odbacuju se Tobarova i Vilsonova doktrina, a prihvata Estradova.¹⁶² Osnovno merilo prilikom opredeljivanja za priznavanje vlade je volja naroda: priznanje marionetskih vlada odbacuje se. To pokazuje da u slučaju tzv. paralelizma vlada, kad se jedna nalazi u zemlji a druga u inostranstvu, nema jednoobraznih rešenja. Da li će biti priznata vlada u zemlji ili ona u inostranstvu zavisi od toga da li izražava volju naroda ili je vlast preuzeila uz pomoć neke druge države.¹⁶³ Uslovno priznanje vlada takođe se odbacuje.

6. *Osnovna prava država*

Osnovna prava država predstavljaju za Jugoslaviju veoma značajnu oblast. O tome svedoči nastojanje jugoslovenskih predstavnika u Ujedinjenim nacijama da se izvrši njihova kodifikacija u okviru Deklaracije o pravima i dužnostima država. Zbog različitih interesa država jugoslovenski nacrt deklaracije nije nažalost usvojen, kao što nisu prihvaćeni ni panamski i nacrt Komisije Ujedinjenih nacija za međunarodno pravo. No, bez obzira što deklaracija nije prihvaćena ne može se reći da državama nisu priznata osnovna prava u međunarodnoj zajednici. Internacionalisti uglavnom smatraju da su to pravo na suverenitet, jednakost, odbranu, međunarodno opštenje i pravo na poštovanje. Jugoslovenski pisci pridružuju se ovome shvatanju mada je očigledno da ne postoji potpuna saglasnost ne samo u pogledu sadržine ovih prava nego i njihovih naziva. Tako se, recimo, pravo na odbranu označava kao pravo na opstanak (samoodržanje),¹⁶⁴ dok se pravo na međunarodno opštenje naziva pravom države na međunarodnu ličnost.¹⁶⁵

U pogledu sadržine prava na međunarodno opštenje i prava na poštovanje nema mnogo razlike među jugoslovenskim internacionalistima, a i stavovi pisaca u inostranstvu ne razlikuju se mnogo od onih u jugoslovenskoj doktrini. Ovakav zaključak ne odnosi se, međutim, na suverenitet, jednakost i pravo na odbranu. Zbog toga se podrobnije zadržavamo na suštini ovih pojava.

Suverenitet država obično se definiše kao pravo države na nemešanje u njene unutrašnje i spoljašnje odnose. Pri tome se ističe da država ne raspolaže apsolutnom suverenošću: ona je ograničena pravilima pozitivnog međunarodnog prava. Ali to ne znači da se prihvata ograničena suverenost u smislu savremene sovjetske doktrine prema kojoj se suverenitet socijalističkih zemalja mora posmatrati u klasnom kontekstu jedinstvene marksističko-lenjinističke ideologije. Jugosloven-

¹⁶⁰ J. Andrassy: Međunarodno pravo, Zagreb 1976, str. 69; B. Janković: Međunarodno javno pravo, str. 95.

¹⁶¹ J. Andrassy: Međunarodno pravo, Zagreb 1976, str. 69.

¹⁶² B. Janković: Međunarodno javno pravo, str. 95, 97.

¹⁶³ Ibid, str. 96.

¹⁶⁴ J. Andrassy: Međunarodno pravo, Zagreb 1976, str. 80; S. Avramov: Međunarodno javno pravo, Beograd 1978, str. 69.

¹⁶⁵ M. Bartoš: Međunarodno javno pravo, t. I, str. 270.

ski pisci odbacuju mogućnost na osnovu koje se ideologija sama po sebi smatra legalnim osnovom sticanja prava i obaveza pošto bi to otvorio put samovolji i subjektivnim tumačenjima,¹⁶⁶ neravnopravnim odnosima i hegemoniji u međunarodnoj zajednici,¹⁶⁷ prestanku dejstva načela i normi Povelje UN i demokratskih tekovina savremenog međunarodnog prava.¹⁶⁸ Oni zaključuju da se svako konkretno ograničenje suvereniteta mora ustanoviti priznatim formalnopravnim izvorima Međunarodnog javnog prava pre svega međunarodnim ugovorima ili međunarodnim običajnim pravilima.¹⁶⁹

Odbacuje se takođe podela suverenosti na spoljnu i unutrašnju i zauzima stav da su u pitanju u stvari samo dva vida jednog jedinstvenog problema.¹⁷⁰ To, ipak, ne znači odricanje postojanja isključive unutrašnje nadležnosti kao spletka pravnih odnosa koje država uređuje svojim unutrašnjim pravom. Ali kad treba odgovoriti na pitanje razgraničenja unutrašnje i međunarodne nadležnosti onda se ističe da konačan odgovor ne može biti dat pošto se unutrašnja nadležnost nalazi pod stalnim uticajem razvoja međunarodnih odnosa: ono što je nekada predstavljalo stvar suverenih prava svake države tokom vremena prelazi u međunarodnu nadležnost¹⁷¹ o čemu svedoče kolonijalni problem, prava čoveka i druga pitanja. U slučaju prava čoveka, pisci se često opredeljuju za prevagu unutrašnje nadležnosti država nad međunarodnom zaštitom prava čoveka¹⁷² pošto države s mnogo bojazni i nepoverenja prihvataju nova ograničenja već vekovima priznatih ovlašćenja u ovoj oblasti.

Iz suverenosti proizlazi i pravo na jednakost država u međunarodnoj zajednici. Ima istina pisaca koji smatraju da su države samo pravno jednakе¹⁷³; veći je, međutim, broj onih u čijim radovima nalazimo kritiku pokušaja podele jednakosti država na pravnu i političku. Pri tome se ističe da je pomenuta podela koncepcija velikih sila u čijoj je suštini priznanje pravne i odricanje političke jednakosti. Ovi pisci zastupaju gledište prema kome ovakvu podelu ne treba prihvati¹⁷⁴ mada se ne odriče stvarnost u kojoj postoji odnos superiornosti i inferiornosti. No,

¹⁶⁶ S. Avramov: Međunarodno javno pravo, Beograd 1978, str. 67, beleška br. 97; V. Đ. Degan: Doktrina o kolektivnom suverenitetu socijalističkih zemalja, Pregled (Sarajevo) 1971, br. 7—8, str. 85.

¹⁶⁷ V. Gavranov: Političke implikacije teorije ograničenog suvereniteta, Socijalizam 1968, br. 11, str. 1383.

¹⁶⁸ Đ. Ninčić: Ideološko-politička suština i pravni izražaji teorije o ograničenom suverenitetu, Međunarodni problemi 1969, br. 1, str. 22.

¹⁶⁹ S. Avramov: Međunarodno javno pravo, Beograd 1978, str. 67; S. Milenković: Kohärenzprinzip kao pravni osnov korišćenja međunarodnih slatkih voda, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 1979, br. 1—3, str. 103.

¹⁷⁰ S. Avramov: Međunarodno javno pravo, Beograd 1978, str. 68.

¹⁷¹ S. Milenković: Unutrašnja nadležnost država i međunarodna zaštita ljudskih prava, Beograd 1974, str. 19; J. Andrassy: Međunarodno pravo, Zagreb 1976, str. 85.

¹⁷² S. Milenković: Unutrašnja nadležnost država i međunarodna zaštita ljudskih prava, str. 145.

¹⁷³ J. Andrassy: Međunarodno pravo, Zagreb 1976, str. 88.

¹⁷⁴ B. Janković: Međunarodno javno pravo, str. 107; M. Bartoš: Međunarodno javno pravo, t. I, str. 276.

to je faktičko pitanje. Važno je da nijedna država nema prava da nastupa sa specijalnih pozicija prilikom pregovora; to, ipak, ne znači da im države ne mogu priznati veća prava kao u slučaju prava veta u Savetu bezbednosti.¹⁷⁵

Obadva pomenuta prava — suverenitet i jednakost — našla su mesta u dihotomiji suverena jednakost država — načelu na kome se zasnivaju Ujedinjene nacije. To načelo nije međutim samo jednostavan spoj navedenih prava nego pojam sa sadržinom razrađenom u aktu kojim je izvršena kodifikacija načela aktivne miroljubive koegzistencije — u Deklaraciji načela međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji država.

Pored suverenosti i jednakosti, članice međunarodne zajednice imaju pravo i na odbranu u slučaju oružanog napada spolja ili na samodržanje koje pored odbrane od napada obuhvata pravo na preduzimanje mera potrebnih u cilju zaštite od elementarnih nepogoda, a takođe i preduzimanje sanitarnih mera radi zaštite zdravlja i života državljana.¹⁷⁶ Valja, međutim, istaći da to pravo ne predstavlja oživljavanje konceptije starijih pisaca (Martens, Rivije) o preventivnom ratu niti anticipirane samoodbrane koja se u radovima savremenih pisaca sve više približava preventivnom ratu. Odbacuje se, u stvari, svako preširoko tumačenje člana 51 Povelje UN kako bi se suzbili savremeni pokušaji opravdanja izvesnih postupaka pravom na samoodbranu. Da bi pomenuti član bio primjenjen traži se ispunjenje nekoliko uslova. Najpre da je reč o oružanom napadu kojim se u pitanje dovode teritorijalni integritet i politička nezavisnost izvesne države, dalje da je do reakcije žrtve došlo tek posle preduzimanja napada i da je oružani napad ozbiljnije prirode.¹⁷⁷ Svako drugačije tumačenje prava na samoodbranu smatra se u jugoslovenskoj međunarodnoj doktrini neopravdanim, a postupci zasnovani na ovako širokom tumačenju, nedopustivim.¹⁷⁸

7. Međunarodno regulisanje prava čoveka

Prava čoveka su posle drugog svetskog rata postala oblast od širokog značaja za članice Ujedinjenih nacija, Povelja UN i drugi međunarodnopravni instrumenti svedoče o važnosti koju Ujedinjene nacije

¹⁷⁵ B. Janković: Međunarodno javno pravo, str. 107.

¹⁷⁶ S. Avramov: Međunarodno javno pravo, Beograd 1978, str. 69—70.

¹⁷⁷ Đ. Ninčić: Problem suverenosti u Povelji i praksi Ujedinjenih nacija, Beograd 1967, str. 89 id; Đ. Ninčić: Samoodbrana u novom međunarodnom pravu, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 1955, br. 2, str. 184 id; G. Perazić: Međunarodno ratno pravo, Beograd 1966, str. 44.

¹⁷⁸ S. Milenković: Pribegavanje sili radi zaštite građana u inostranstvu, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 1976, br. 3, str. 320 id; S. Milenković: Hijacking and National Sovereignty, Review of International Affairs 1978, No 672, p. 35; S. Milenković: Vijetnam i samoodbrana u međunarodnom pravu, Gradina (Niš) 1973, br. 1, str. 136 id; A. Peleš: Regionalni sporazumi i pravo na samoodbranu, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 1969, br. 2, str. 210 id; B. Jakovljević: Načelo zabrane upotrebe sile i pretnje silom, Institut za međunarodnu politiku i privrednu, Beograd 1963, str. 40 id.

priznaju opštelijudskim vrednostima i njihovoj zaštiti. Više se ne štite samo pojedina prava čoveka, kao u periodu postojanja Društva naroda, nego se ustanovljavaju minimalni standardi njihovog poštovanja o kojima svaka država mora voditi računa. Široki katalog materijalnih odredaba u pojedinim međunarodnim dokumentima o pravima čoveka i mehanizam za njihovo sprovođenje u život rečito svedoče o značaju tih prava ne samo za ocenu demokratskih procesa u pojedinim zemljama nego i za odnose članica u međunarodnoj zajednici. Kršenje prava čoveka više nije stvar svake države i njenih suverenih prava. Ono izaziva trajne nemire u međudržavnim odnosima i nailazi na žestoke reakcije drugih zemalja, istina uglavnom onih koje i inače nisu naklonjene državi u pitanju, ali i čitave institucionalizovane međunarodne zajednice, osobito kad je reč o flagrantnom i masovnom kršenju. Nije zbog toga čudno što su prava čoveka postala oblast o kojoj se u periodu posle drugog svetskog rata mnogo piše u svetu, a i u Jugoslaviji. Pravima čoveka u jugoslovenskoj međunarodnoj literaturi u ovom periodu posvećuje se znatno veća pažnja nego u vremenu između dva svetska rata o čemu svedoči veliki broj radova posvećenih delatnosti Ujedinjenih nacija u oblasti prava čoveka, analizi dokumenata o međunarodnom unapređenju i zaštiti prava čoveka, odnosu unutrašnje nadležnosti i međunarodne zaštite prava čoveka, obrazlaganju konkretnih prava čoveka i njihovog kršenja, upotrebi oružane sile kao sredstva za njihovu zaštitu i mnogim drugim pitanjima.

Naravno da je pri tome svaki pisac imao svoj pristup obradi pitanja, osobeno gledište i stav o njemu tako da bilo kakvom uopštavanju u ovoj oblasti mogu biti stavljene ozbiljne primedbe. Postoje, međutim pitanja u vezi sa kojima se stanovišta jugoslovenskih pisaca ponekad toliko približavaju da se iz njih mogu izvući neki zajednički zaključci obuhvaćeni zajedničkim imeniteljem sadržanim u sintagmi »jugoslovenska doktrina«. Ovaj zaključak odnosi se kako na materijalno pravne odredbe međunarodnih akata o pravima čoveka tako i na njihovo međunarodno regulisanje i zaštitu.

U okviru razmatranja prava čoveka uopšte valja istaći da se u jugoslovenskoj pravnoj nauci prava čoveka ne posmatraju izdvojeno od društvenih uslova u kojima postoje. Ti društveni uslovi ne obuhvataju samo stanje unutar pojedinih zemalja nego i u čitavoj međunarodnoj zajednici. Ovakav pristup je sasvim razumljiv: bez očuvanja mira i međunarodne bezbednosti, ukidanja kolonijalizma, strane dominacije i okupacije, pretnji nacionalnom suverenitetu, nacionalnom jedinstvu i teritorijalnoj celovitosti, unapređenja ekonomskog razvoja ne može biti reči o potpunom ostvarivanju prava čoveka u savremenom svetu. U takvom sagledavanju uslova za unapređenje prava čoveka i treba videti zahteve jugoslovenskih pisaca za povezivanjem ostvarenja novog međunarodnog ekonomskog poretku sa stvarnim unapređenjem prava čoveka i osnovnih sloboda, kao i sa ustanovljavanjem nekih novih prava koje svakom pojedincu treba priznati u savremenoj međunarodnoj zajednici. Reč je o pravu na mir, zdravu životnu sredinu, pravu na razvoj. Ovo poslednje pravo, prema jugoslovenskim piscima, treba da predstavlja

sveobuhvatni pristup ljudskim pravima, pravo koje će dati nove dimenzijske dinamičnoj problematici ljudskih prava.¹⁷⁹

Jugoslovenski pisci uporno se takođe zalažu za koncepciju prema kojoj su sva prava čoveka i osnovne slobode nedeljivi i međusobno uslovljeni. Često se zbog toga tvrdi da podjednaka pažnja treba da bude poklonjena kako klasičnim — građanskim i političkim pravima, tako i novim — ekonomskim, socijalnim i kulturnim, pošto je potpuno uživanje prvih nemoguće bez uživanja drugih i obratno.¹⁸⁰ Kao i jugoslovenski predstavnici u Ujedinjenim nacijama, jugoslovenska doktrina suprostavljala se unošenju pomenutih grupa prava u odvojene međunarodno-pravne instrumente kao što je slučaj sa paktovima o pravima čoveka, ali su i tu podelu prihvatali ukoliko je reč o omogućavanju većem broju zemalja da pristupe međunarodnopravnim instrumentima u kojima su ta prava sadržana — unošenje ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava u međunarodni pakt o ovim pravima dozvoljava državama da pristupe Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima i na taj način obezbede makar ova prava, što možda ne bi učinile u slučaju regulisanja obadve grupe jedinstvenim međunarodnopravnim instrumentom. Na istoj je liniji i gledište jugoslovenskih pisaca u skladu s kojim treba poći od načela univerzalnosti prilikom pristupanja ugovorima o pravima čoveka. Dosadašnja praksa ograničavanja kruga država koje žele da se obavežu odredbama pomenutih ugovora zbog toga se kritikuje, a primedbe se stavljavaju i unošenju kolonijalnih i federalnih klauzula u tekstove međunarodnih ugovora o pravima čoveka.¹⁸¹

Na nešto manju bliskost u stavovima nailazimo proučavanjem mera za sprovođenje u život prava čoveka, osobito onih na međunarodnom planu. No, opredeljenja su i ovde uglavnom zajednička, samo što se zbog velikog broja predloga i usvojenih rešenja ne može reći da postoji podudarnost u gledištima. Poznato je, naime, da u međunarodno-pravnim dokumentima posle drugog svetskog rata, pored materijalno-pravnih odredaba postoji i podrobno razrađen mehanizam za obezbeđenje prava u njima sadržanim. Reč je uglavnom o dve vrste mera: onima na unutrašnjem i međunarodnom planu. U raspravama o prvima od njih uglavnom se postiže saglasnost čak i među blokovski opredeljenim državama; one se smatraju spajivim sa unutrašnjom nadležnošću država tako da ne nailaze na protivljenje u međunarodnopravnoj literaturi ni socijalističkih ni zapadnih zemalja. Jugoslovenska literatura takođe ne predstavlja izuzetak od ovog pravila. Međutim, u pogledu međunarodnih mera, stanje je sasvim različito. Zapadne zemlje zalažu se za tzv. snažnu implementaciju; njihovi predstavnici u Ujedinjenim nacija-

¹⁷⁹ E. Petrić: Međunarodna zaštita prava čoveka — stvarnost i perspektive, Arhiv za pravne i društvene nauke 1979, br. 3, str. 377; D. Pindić: The right to development-a new approach to the problems of human rights, 59 Belgrade Conference International Law Association, Yugoslav National Group; D. Pindić: Pravo na razvoj, Međunarodna politika 1980, br. 732, str. 14 id.

¹⁸⁰ E. Petrić: op. cit, str. 375, 376; B. Jakovljević: Međunarodni instrumenti o zaštiti ljudskih prava i stavovi Jugoslavije, Arhiv za pravne i društvene nauke 1968, br. 4, str. 498.

¹⁸¹ S. Milenković: Unutrašnja nadležnost država i međunarodna zaštita ljudskih prava, str. 105—114.

ma i drugim međunarodnim organizacijama međuvladinog i nevladinog tipa, kao i njihovi pravnici, traže ustanovljenje organa u pogledu kojih istočnoevropske socijalističke zemlje i nerazvijene zemlje misle da predstavljaju organe s naddržavnim obeležjima, nespojivim s temeljnim načelima na kojima počivaju Ujedinjene nacije, sa načelom nemešanja u unutrašnje poslove država, pre svega. Tako je predlog za obrazovanjem Međunarodnog suda za prava čoveka ili Visokog komesarja Ujedinjenih nacija za prava čoveka naišao na žestoku kritiku socijalističkih zemalja i njihove doktrine, a navodeći konkretnе dokaze za svoje opredeljenje, pridružili su im se i jugoslovenski internacionalisti.¹⁸² Nije, međutim, prihvacen stav istočnoevropskih internacionalista, pre svega sovjetskih, prema kome se sve mere međunarodnog nadzora nad poštovanjem prava čoveka imaju smatrati nespojivim sa tačkom 7 člana 2 Povelje UN. Većina jugoslovenskih pisaca smatra da je međunarodna zaštita prava čoveka potrebna (sistem izveštavanja, na primer) ali da se prilikom njenog sprovođenja u život mora voditi računa o suverenosti država i načelima suverene jednakosti i nemešanja u unutrašnje poslove država: tek spoj ova dva naizgled antinomična opredeljenja vodi suštinskoj zaštiti lišenoj političkih prizvuka i pritisaka. Da li pak jedan organ odgovara ovim zahtevima ne može se unapred reći. Odgovor se mora potražiti u njegovim konkretnim ovlašćenjima pri čemu se mora voditi računa o svim vidovima nadležnosti, počev od one ratione personae i ratione materiae do ratione loci i ratione temporis.¹⁸³

Što se tiče korišćenja prava čoveka u ideoološkoj borbi između zemalja sa različitim društvenim sistemima, jedinstven je stav jugoslovenske međunarodnopravne doktrine da ovakvu praksu treba napustiti pošto se međunarodna zaštita prava čoveka može vršiti jedino na temelju poštovanja načela aktivne miroljubive koegzistencije.¹⁸⁴

Sličnu jednoobraznost u stavovima nalazimo i prilikom razmatranja upotrebe sile kao sredstva zaštite ljudskih prava. Svi jugoslovenski internacionalisti naglašavaju veći značaj tačke 4 člana 2 Povelje UN od humanitarnih motiva, bar kad je reč o jednostranoj oružanoj intervenciji.¹⁸⁵ Primena sile dozvoljava se, međutim, u slučaju intervencije Ujedinjenih nacija protiv flagrantnog kršenja ljudskih prava, kao što je na primer rasistički režim i politika aparthejda u Južnoafričkoj Republici. Ali i tada tek nakon iscrpljenja svih drugih sredstava kojima se može uticati na vaspostavljanje osnovnih prava i sloboda čoveka.¹⁸⁶

¹⁸² S. Milenković: Visoki komesar Ujedinjenih nacija za ljudska prava — institucija koja se rađa, Arhiv za pravne i društvene nauke 1968, br. 4, str. 564; S. Milenković: Pokušaj osnivanja novog inokosnog organa u oblasti međunarodne zaštite ljudskih prava: Visoki komesar Ujedinjenih nacija za ljudska prava, Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu 1971, str. 157 id.

¹⁸³ Podrobno o tome S. Milenković: Unutrašnja nadležnost država i međunarodna zaštita ljudskih prava, str. 115 id.

¹⁸⁴ E. Kardelj u intervjuu »Tajmu« — Politika od 6. juna 1977; S. Milenković: Jugoslavija i sprovođenje u život međunarodnih ugovora o pravima čoveka, str. 463 id.

¹⁸⁵ S. Milenković: Pribegavanje sili radi zaštite građana u inostranstvu, str. 322—323; S. Milenković: Unutrašnja nadležnost država i međunarodna zaštita ljudskih prava, str. 36, 41.

¹⁸⁶ S. Milenković: Unutrašnja nadležnost država i međunarodna zaštita ljudskih prava, str. 41.

8. Međunarodno unapređenje i zaštita životne sredine

Jugoslovenska međunarodna doktrina bila je posle drugog svetskog rata u toku svih zbivanja u međunarodnoj zajednici. Svi problemi koji su izazivali pažnju internacionalista u inostranstvu našli su mesta i u jugoslovenskoj međunarodnopravnoj literaturi. Naravno da ni unapređenje i zaštita životne sredine nisu mogli ostati po strani od interesovanja jugoslovenskih pravnika. Obradivana je delatnost Ujedinjenih nacija u ovoj oblasti,¹⁸⁷ a znatni napor u uloženi su i na osvetljavanju uopšte zaštite svih segmenata ekosistema,¹⁸⁸ posebno zaštite bogatstva otvorenog mora,¹⁸⁹ međunarodnih vidova korišćenja vodnog bogatstva¹⁹⁰ i drugih pitanja. Štetna promena kvaliteta životne sredine takođe nije ostala van sećanja internacionalista. Činjenica je, međutim, da međunarodnopravnim problemima zagađivanja vazduha i kosmičkog prostoranstva gotovo da nije posvećivana isključiva pažnja nego su ta pitanja našla mesta u radovima posvećenim uopšte zaštiti životne sredine od zagađivanja. Za razliku od vazduha, zaštita kvaliteta vode podrobno je obrađivana, osobito zaštita morske sredine. Na veliki broj radova o zaštiti mora od zagađivanja uticala je svakako široka međunarodnopravna delatnost mnogih međunarodnih organizacija, počev od Ujedinjenih nacija preko regionalnih organizacija do specijalizovanih agencija, ali i činjenica da je ova oblast regulisana velikim brojem međunarodnih konvencija. Bez obzira, međutim, što ne postoji opšta konvencija o zaštiti kvaliteta slatkih voda, pisci su se bavili ovim problemom i u monografskim radovima i člancima objavljinim u Jugoslaviji i inostranstvu dali znatan doprinos međunarodnopravnom osvetljavanju ovoga pitanja koje pojedini od njih svrstavaju u problem veka u kome živimo. Ponekad su predmet obrade uopšte slatke vode¹⁹¹ (međunarodne reke, jezera i podzemne vode) ali i samo međunarodne reke¹⁹² ili pojedine od njih, najčešće Dunav¹⁹³ zbog značaja koji ova velika vodena arterija Evrope ima za Jugoslaviju. Jugoslovenska doktrina je pri tome

¹⁸⁷ V. Vukasović: Ujedinjene nacije i međunarodnopravno regulisanje zaštite i unapređivanja čovekove sredine, Beograd 1971; H. Hašani: Čovekova sredina i Ujedinjene nacije (doktorska disertacija), Beograd 1980; M. Peleš: Ujedinjene nacije i čovekova sredina, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 1976, br. 1—3.

¹⁸⁸ B. Bakotić: Čovjekova okolina i međunarodno pravo, Arhiv za pravne i društvene nauke 1974, br. 2, str. 248—268; S. Milenković: Egzistencija čovjeka i zagađivanje životne sredine, Treći program Radio Sarajeva 1974, br. 6, str. 203—237.

¹⁸⁹ B. Sambrailo: Regulisanje zaštite morskog bogatstva otvorenog mora putem međunarodnih konvencija, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 1956, br. 2, str. 327 id.

¹⁹⁰ J. Paunović: Međunarodni vidovi korišćenja vodnog bogatstva, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 1974, br. 1—3, str. 324—330.

¹⁹¹ B. Janković, S. Milenković: International water pollution control, The Florida State University, Proceedings & Reports of seminars and research 1976 — 1977, vol. 10—11, pp. 48—64; T. Džunov: Međunarodno-pravni problemi zaštite međunarodnih reka i jezera od zagađivanja, Arhiv za pravne i društvene nauke 1974, br. 2, str. 282—294.

¹⁹² B. Janković, S. Milenković: Međunarodnopravno regulisanje zabrane zagađivanja međunarodnih reka, Beograd 1976.

¹⁹³ S. Milenković: La réglementation internationale de l'interdiction de polluer les eaux du Danube, predavanja održana u septembru 1980. godine u Institut

đala odgovore na mnoga nedovoljno razjašnjena pitanja u oblasti očuvanja kvaliteta slatkih voda. Tako, na primer, podrobno je obrađen pravni osnov na kome se može temeljiti zabrana zagađivanja,¹⁹⁴ a predložena je i institucionalizacija saradnje svih pribrežnih zemalja radi očuvanja kvaliteta vode pojedinih međunarodnih reka.¹⁹⁵ Pažnja je takođe posvećena i odgovornosti za štetu pričinjenu nečistom vodom.¹⁹⁶

Što se tiče pravnog osnova zabrane zagađivanja istaknuto je da međunarodni ugovor predstavlja najbolji način usklađivanja interesa pribrežnih zemalja. Ukoliko on nije zaključen, smatra se da onda treba pribeti međunarodnom običajnom pravu pošto većina pisaca polazi od konstatacije da postoje obadva elementa običajnog prava u oblasti zaštite slatkih voda od zagađivanja.¹⁹⁷ Valja, međutim, naglasiti da jugoslovenski internacionalisti uglavnom odbacuju pokušaje pojedinih pisaca da očuvanje kvaliteta slatkih voda dovedu u vezu sa pojedinim ustanovama unutrašnjeg prava ili posebnim teorijskim konstrukcijama. Pisci, međutim, tom prilikom nisu jedinstveni. Neki smatraju da susedsko pravo može biti osnov,¹⁹⁸ drugi se sa tim ne slažu.¹⁹⁹ Zloupotrebu prava, teoriju stečenih prava i Kohärenzprinzip gotovo svi odbacuju.²⁰⁰

Razmatrajući postojeće sukobe interesa država izazvane zagađenom vodom međunarodnih reka i jezera, jugoslovenski pisci se zalažu pre svega za sprečavanje nastupanja štetnih posledica što se može ostvariti između ostalog i pravovremenom saradjnjom pribrežnih zemalja. Uočava se pri tome da takozvane opšte komisije, odnosno tela u čijoj su nadležnosti pored očuvanja kvaliteta vode i mnoga druga pitanja njenoga iskoriščavanja, ne daju zadovoljavajuće rezultate i predlaže osnivanje komisija čiji će jedini zadatak biti zaštita od zagađivanja i koje će biti sastavljene isključivo od predstavnika pribrežnih država.²⁰¹

de droit international public et des relations internationales, Thessalonique 1980; B. Babović: Neki međunarodni vidovi borbe protiv zagađivanja Dunava, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 1972, br. 2—3.

¹⁹⁴ B. Janković, S. Milenković: Međunarodnopravno regulisanje zabrane zagađivanja međunarodnih reka, str. 57—99; S. Milenković: Le droit international coutumier et l'interdiction de polluer les eaux douces, Association internationale des juristes démocrates et Fédération des Associations de juristes de Yougoslavie, Colloque »Protection de l'environnement humain«, Herceg-Novi 17—19 avril 1974.

¹⁹⁵ B. Janković, S. Milenković: Međunarodnopravno regulisanje zabrane zagađivanja međunarodnih reka, str. 131—147.

¹⁹⁶ Ibid, str. 108—123.

¹⁹⁷ S. Milenković: L'interdiction de polluer les eaux douces internationales en vertu du Droit international coutumier, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 1980, No 1, pp. 69 et passim.

¹⁹⁸ J. Andrassy: Les relations internationales de voisinage, Recueil des Cours de l'Académie de droit international de la Haye 1951, t. 79, p. 79.

¹⁹⁹ Više o tome B. Janković, S. Milenković: Međunarodnopravno regulisanje zabrane zagađivanja međunarodnih reka, str. 88—89.

²⁰⁰ T. Džunov: Pravni osnov korišćenja međunarodnih voda, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 1966, br. 1—3; S. Milenković: Kohärenzprinzip kao pravni osnov korišćenja međunarodnih slatkih voda, str. 92—104; B. Janković, S. Milenković: Međunarodno regulisanje zabrane zagađivanja međunarodnih reka, str. 89—98.

²⁰¹ B. Janković, S. Milenković: Međunarodnopravno regulisanje zabrane zagađivanja međunarodnih reka, str. 138—141.

Ukoliko se pak postavi pitanje odgovornosti za pričinjenu štetu ukazuje se da do nje može doći jedino ako je šteta »ozbiljna«, »suštinska«, što će reći da trivijalne štete ne izazivaju odgovornost. Procenu »ozbiljnosti« štete treba, međutim, vršiti, smatraju isti pisci, sa stanovišta okolnosti svakog konkretnog slučaja.²⁰² No, pošto se za odgovornost traži i utvrđivanje osnova odgovornosti jugoslovenski pisci analizuju kako teoriju krivice tako i objektivne odgovornosti i često zauzimaju stav da treba voditi računa i o jednoj i o drugoj teoriji, zavisno od konkretnog slučaja: u pogledu šteta prouzrokovanih radioaktivnim zagađivanjem treba primeniti teoriju rizika dok se za zagađivanje iz zle namere mora dokazati umišljaj učinioca.²⁰³

(Kraj u narednom broju Zbornika)

²⁰² Ibid, str. 111—117.

²⁰³ Ibid, str. 152.

Dr Slobodan Milenković
professeur adjoint

LE DÉVELOPPEMENT DE LA DOCTRINE DE DROIT INTERNATIONAL PUBLIC EN YOUGOSLAVIE

— Suite du numéro précédent —

R e s u m é

Dans ce travail l'auteur examine le développement de la doctrine de droit international public en Yougoslavie à travers deux phases. Dans la première est élaboré la période jusqu'à la Deuxième guerre mondiale, et dans la deuxième est analysée la science de droit international public après la deuxième par ordre catastrophe mondiale. La première période de développement est, cependant, de même divisée en deux phases. Dans la première de ces phases est élaborée la doctrine de droit international public jusqu'à la Première guerre mondiale, quand un nombre relativement peu élevé de juristes s'étant adonnés à cette discipline juridique; dans la deuxième période située entre les deux guerres mondiales sous l'influence des changements qui se sont produits dans la communauté internationale et les rapports internationaux un grand nombre de juristes yougoslaves s'est consacré à l'étude des problèmes internationaux. Dans la période jusqu'à la Première guerre mondiale une attention particulière est consacrée aux travaux de Giga Gersić, Milovan Milovanović, Alphonse Domine Petruševacki, Milenko Vesnić et des autres auteurs, ainsi qu'aux questions fondamentales qui ont été élaborées dans cette période. Entre les deux guerres mondiales le Droit international public se développe fortement et occupe une des places les plus importantes parmi les disciplines juridiques en Yougoslavie. En comparaison avec la bibliographie de cette spécialité jusqu'en 1914 le nombre des travaux a sensiblement augmenté et un plus grand nombre de juristes s'est adonné à l'étude des questions de droit international. Les travaux de cette période restent actuels aujourd'hui encore à cause de la logique de la pensée et du caractère persuaif des preuves dans lesquelles l'analogie avec les institutions du droit interne occupe place importante. Dans la période entre les deux guerres mondiales a été publié le premier manuel de Droit international public (Mileta Novaković). Le droit international contractuel, la protection des minorités, jus in bello et jus ad bellum, l'activité de la Société des Nations et d'autres questions ont le plus souvent attiré l'attention des internationalistes. L'impression générale est, cependant que dans cette période il y avait peu de travaux monographiques et d'études possédant de riches analyses théoriques et de généralisations. Il y avait également peu de travaux critiques. C'était le résultat de l'absence des libertés politiques causée par la politique du roi Alexandre Karageorgevitch et des gouvernements dans la période jusqu'à la Deuxième guerre mondiale.

La pensée de droit international après la Deuxième guerre mondiale diffère sensiblement de la période d'entre-deux guerres. Le Droit international public obtient une place plus importante dans le système des sciences juridiques de la Yougoslavie et le nombre des publications consacrées aux problèmes de droit international augmente de plus en plus. Le changement essentiel, cependant, consiste dans l'abandon du système juridique bourgeois et l'introduction de l'ordre juridique socialiste. Or cela ne signifiait pas l'uniformité des points de vue, d'abord parce que dans les travaux de certains auteurs on pouvait apercevoir l'influence des conceptions répandues dans le passé, et, de même, parmi les auteurs dont les travaux étaient impregnés par les éléments du matérialisme historique il n'y

avait pas de concordance en relations avec de nombreuses questions. Pour illustrer la variété des points de vue, et pour présenter un bref aperçu de la doctrine de droit international d'après guerre l'auteur a exposé dans son travail l'essence d'un certain nombre de questions: la nature juridique du droit international, le rapport du droit interne et du droit international, les sujets du Droit international public, les sources du Droit international public, la reconnaissance des Etats et des gouvernements; les droits fondamentaux des Etats, la réglementation internationale des droits de l'homme, la progression internationale et la protection du milieu vital, la défense de recourir à la force et de faire des menaces par la force, le non-alignement et la coexistence pacifique active.